

Les novetats fraseològiques en el *DOLEV-Natura*¹

Joan de Déu Martines Llinares
Universitat d'Alacant

1. Introducció

Per a l'elaboració del diccionari *DOLEV-Natura* s'ha pres com a model el *Diccionari descriptiu de la llengua catalana (DDL)* per dues raons, fonamentalment. En primer lloc, perquè és un diccionari actual fet amb un corpus lingüístic, el Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana (CTILC).² Concretament el *DDL* respon a criteris lexicogràfics contemporanis (representació dels articles, informació sintàctica, recull de col·locacions i de les unitats fraseològiques, ordenació de les accepcions, sistema de definició, etc.). El *DOLEV-Natura* es basa també en un corpus: el corpus que aplega totes les obres literàries de Valor.

La segona raó és el fet que es tracta d'un diccionari *descriptiu* i no *prescriptiu*. Els diccionaris *descriptius* pretenen de mostrar, de presentar la realitat lingüística, o siga, els usos lingüístics, en aquest cas, observables en un corpus textual, sense voluntat d'imposar cap mena de restricció en els hàbits expressius dels parlants i usuaris del diccionari. I els diccionaris *prescriptius* tenen com a missió l'establiment d'una norma general o estàndard; per això, l'adjectiu *normatiu*. Només inclouen formes consensuades per fomentar l'ús d'una llengua unificada (Rafel, 35-59).

Per a completar les accepcions, s'empra la definició del *DDL*. En molts casos, aquesta accepció o aquest mot no figura enregistrat en aquest diccionari; llavors tenim present com a obres de referència les següents: *DIEC2*, *DCVB*, *DNV*, *VALOR*, *DECat*, *GDLC* i altres diccionaris. En les definicions s'especifica de quin diccionari s'ha extret, encara que aquestes poden experimentar algun canvi per adequar-les al nostre sistema de representació lexicogràfica. Si després de fer la recerca, es descobreix el mot o la definició, se n'elabora una aplicant els criteris del *DOLEV-Natura*.

Per què un diccionari de la natura? Perquè la natura és un personatge més per a Valor: el paisatge, el relleu, la fauna, els fenòmens atmosfèrics... no són sols un escenari en la narrativa valoriana. Des d'una òptica lingüística, constitueixen el camp semàntic més important de l'obra i, per tant, l'àmbit en què l'aportació lèxica de l'escriptor és més palesa. No exagerem si diem que el lèxic i la fraseologia de la natura actua com a columna vertebral del model de llengua que vol bastir, construir i, fins i tot, es podria afirmar que també del país que desitja. Per aquest motiu, empra un lèxic amb sinònims i amb variants de tot el domini lingüístic, encara que amb preeminència de les formes valencianes que Enric Valor més coneixia i que vol aportar al català general. És un repertori lèxic ric, variat i lligat, com hem dit, sobretot al món agrari, a la fauna, a la flora...: l'objectiu és descriure i donar a conèixer el país dels valencians i amb les paraules dels valencians, enriquides amb elements d'altres parlars i del català general. També és abundós en fraseologia com es pot comprovar en l'estudi següent.

¹ *El diccionari de l'obra literària d'Enric Valor. La natura (DOLEV-Natura)*, Tesi doctoral inèdita de Joan de Déu Martines (juliol, 2017).

² Aquest Corpus textual té una extensió de més de 52 milions de mots. A més a més, és un corpus que representa l'ús literari de l'època contemporània, des del 1833 fins al 1988, 150 anys d'història de la llengua catalana. Està constituït per textos literaris i no literaris.

2. Novetats fraseològiques³

Ens centrem ací en la fraseologia, concretament, es tracten les locucions i també els refranys i es classifiquen segons el tipus. I s'analitzen els més destacats. S'han trobat 80 unitats fraseològiques no enregistrades en els diccionaris de referència, d'aquestes, 12 són inventariades per altres diccionaris, com *VALOR*⁴ (9), el *DGMG* (1), el *DECat* (1) i el *GDLC* (1).

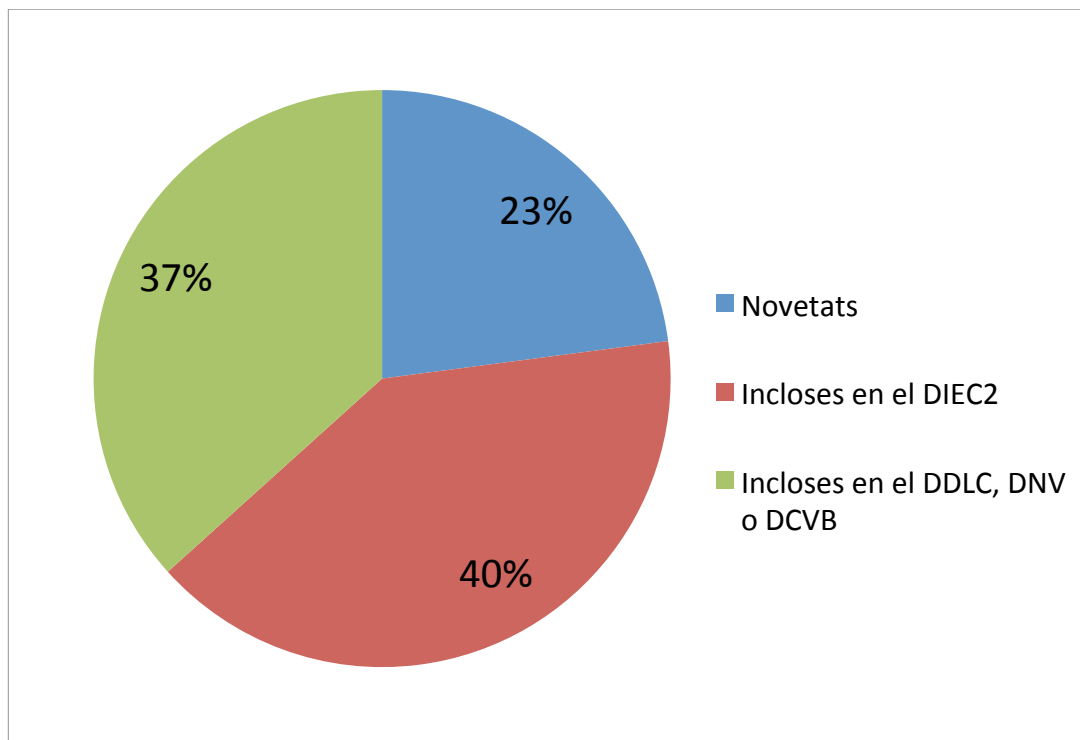


Figura 1. UFs en el DOLEV-Natura

- Locucions verbals: *anar al bou, anar-se'n pels núvols, cobrar pel pebre, davallar del cel, deixar per conills verds, despedregar el camí, donar la calda, eixir del cau, enganxar-se com les cireres, ennuvolar-se el temps, esmorzar com un jòneg, esperar en barraca/barraqueta, ésser un tronc, fer carraix, fer el bou, fer llenya, fer mallada, florejar les terres, matar dos ocells d'un tir, menjar com un tro, no alçar una sargantana de la cua, pareix una canya d'haure nius, picar un sacre, tancar a pedra i puny, tirar a gat i tirar l'ase per la finestra.*
- Locucions nominals: *alls durs, argelaga vera, bótes vuitantenes, botja fematera, botja negra, bous i torades, bufalaga vera, cigró de saüc, cos de podadora, falcilla reial, gat empiulat, gra d'arena, herba coronel·la, llàgrima cocodrillesca, llavadora de penya, neu borda, perera tendral, pi donzell, raig de Sant Martí, terra fetge, vida conreada.*

³ L'anàlisi del *DOLEV-Natura* ens ha permès trobar novetats lèxiques i fraseològiques no recopilades pels diccionaris que s'han pres com a referència (*DIEC2*, *DDLC*, *DNV* i *DCVB*). Tot açò s'ha fet amb l'ajuda de les eines del Corpus Informatitzat Multilingüe de Textos Antics i Contemporanis (CIMTAC) de l'ISIC-IVITRA, cosa que ens ha permès confeccionar el corpus de l'obra literària d'Enric Valor (COLEV), el diccionari i d'estudiar-ne les novetats. El *DOLEV-Natura* consta de 1797 paraules i 349 UFs recopilades de la totalitat de l'obra literària del mestre valencià.

⁴ Els diccionaris de Valor són els següents: els glossaris de les *Rondalles Valencianes* (Edicions del Bullent, 1984), el *Vocabulari escolar de la llengua* (Carena editors, 1989) i el *Vocabulari fonamental* (Plaza & Janés, 1988).

- Locucions adjectivals: *baldat com un lluç, baldat com un ruc, baldat com una tonyina, com a canyes, com a ribes, com cep fruitós, com un albadoc de magraner, com un callòs, com un jòneg, com un palloc, com una canya de marge, com una canya d’haure ametles, en clar, ésser un bou, fer cara de mussol, fet un margalló, fora del cavat, lleig com un fes, més toix que una òbila, roig com l’espiga de panís, vermell com un titot.*
- Locucions adverbials: *a bot de sacre, a nívol, com el blat a Castella, com un gat cerval, com un ocell engabiat, com un rellampec, com/per/en un rellamp, no pesar una voliana, un no com un perelló.*
- Locucions interjectives: *ni un gra.*
- Refranys: *cap avall l’aigua corre i l’oli diu al vi, vine ací cosí.*

Com es pot observar, Enric Valor usa gran nombre d’unitats fraseològiques i moltes són novetats lexicogràfiques o no són normatives. Els personatges de l’obra valoriana, especialment en les *Rondalles*, reflecteixen amb la llengua que “parlen” la manera de viure i d’entendre el món de la gent d’aquestes terres. Valor encara que les ha literaturitzades ha fet que els personatges empren aquesta fraseologia, els dialectalismes i el lèxic tradicional que s’ha comentat adés per a ser fidels a aquest tipus de narracions. Maria Conca⁵ (1996, 47-60) ha estudiat i ha classificat algunes de les unitats fraseològiques de la producció rondallística de Valor. Nosaltres ens centrarem en aquelles que suposen una novetat lexicogràfica.

Aquest treball no pretén de fer un estudi teòric sobre les unitats fraseològiques: locucions, refranys... Altres autors com Fuster & Sánchez (2012 i 2014) o Corpas (1996) han reflexionat sobres aquest tema; siga’ns permés de recordar només les paraules de Fuster & Sánchez (2014, 244):

Les UFs són unitats del lèxic que presenten essencialment una particularitat: estan formades per altres unitats que pertanyen al mateix nivell de la llengua, és a dir, són polilèxiques. Aquest tret l’adquireixen mitjançant un procés de fixació observable des d’una perspectiva diacrònica. Es tracta d’un procés que parteix d’una combinació lliure de paraules amb característiques diverses i conclou amb una expressió amb un grau més alt de fixació, que pot anar associat a un determinat grau d’idiomaticitat, en el sentit de no-composicionalitat.⁶

Corpas divideix les unitats fraseològiques en tres categories: col·locacions, locucions i enunciats fraseològics. Com s’ha dit adés, aquest estudi s’ocuparà de les locucions i dels enunciats fraseològics, en què incloem els refranys.

En el nostre corpus, sobreixen per nombre les locucions comparatives. Són al capdavant recursos cognitius fonamentats en el coneixement del món i en la projecció d’aquest coneixement sobre àmbits conceptuals nous, més llunyans, més abstractes.

⁵ Maria Conca acaba l’article sobre la riquesa fraseològica d’Enric Valor amb aquestes sàvies paraules: “En conclusió, l’estil de llengua configurat per Valor s’ha adequat perfectament a les exigències de versemblança del món de ficció de la rondalla, car aquest és un text que conté unes marques personals, espacials i temporals molt específiques, on trobem uns personatges: llenyaters, bruixes, forners, gegants, velletes, reis, prínceps, cavallers, dimonis, que han de parlar d’acord amb la seva condició i segons l’interlocutor, el tema i la situació comunicativa. Així, tant el narrador com els personatges, quan es troben en situacions interactives, de diàleg, usen una llengua oral col·loquial, rica en matisos expressius, que venen donats, en gran mesura, per les característiques de la fraseologia emprada, corresponent a una varietat molt interessant de la llengua catalana en el coneixement de la qual Enric Valor és cap de caps.”

⁶ La no composicionalitat implica que el significat global de la unitat no es pot deduir a partir dels significats individuals dels mots que la componen.

Vet-les ací:

- Locucions verbals: *enganxar-se com les cireres, esmorzar com un jòneg, menjar com un tro i pareix una canya d'haure nius.*
- Locucions adjectivals: *baldat com un lluç, baldat com un ruc, baldat com una tonyina, com a canyes, com a canyes, com un albadoc de magraner, com una canya d'haure ametles, com una canya de marge, com a ribes, com cep fruitós, com un callòs, com un palloc, lleig com un fes, més toix que una òbila, roig com l'espiga de panís i vermell com un titot.*
- Locucions adverbials: *com el blat a Castella, com un gat cerval, com un ocell engabiàt, com un rellampec, com/per/en un rellamp i un no com un perelló.*

En comentem alguna de les més interessants per alguna de les seues característiques.

Valor fa servir algunes locucions que són sinònimes i en les quals hi ha alguna petita variació com en: *com una canya de marge, com una canya d'haure ametles i pareix una canya d'haure nius.* El significat de les tres és el mateix: 'algú alt i prim'. El mateix ocorre amb *baldat com un lluç, baldat com un ruc, baldat com una tonyina.* Comparem dos peixos que, per a pescar-los, cal esgotar-los; i un animal que treballa molt en les faenes del camp i de transport i que també es cansa amb 'algú molt cansat i sense forces'.

En *com un rellampec* i *com un rellamp* hi ha variants territorials *com un llamp*, també utilitzada per Valor. *Rellampec* es diu a la Foia de Castalla, contrada natal de l'autor, i *rellamp* a tot el País Valencià, a més del Baix Aragó (DCVB).

Per acabar amb aquest grup es mostraran per separat tres locucions: *com cep fruitós, com un callòs, com el blat a Castella.*

com cep fruitós⁷ *loc. adj.* 1. Algú o alguna cosa, fètil. *I era la llei; recordà el salm que pronostica: Ta muller esdevindrà com cep fruitós dins el secret de ta casa. (Sense la terra promesa, 1991: 487, 5).*⁸

Aquesta locució es fa servir metafòricament, com moltes de les anteriors en aquest cas, per descriure una dona fètil.

com un callòs⁺ *loc. adj.* 1. Algú, molt prim. —*¡Oh, venia sec com un callòs, de travessar aqueixes Manxes interminables! —comentà tot contentó. (El xiquet que va nàixer de peus, 1975: 278, 21).*

Valor mateix explica que *callòs* vol dir 'cuc gros i d'aspecte molt sec que es cria en les branques mortes o en les soques velles' (2011-3, 147). El *DNV* documenta aquest mot però amb el significat de *cadell* que és un insecte ortòpter. Algú molt sec és algú molt prim; per tant, és una altra locució emprada de manera metafòrica.

com el blat a Castella⁺ *loc. adv.* 1. Algú o alguna cosa que es cria sense conreu ni cura i amb absoluta llibertat (VALOR). *Casilda ja diem que l'havia criada com el blat a Castella. De filar, teixir i aqueixes altres coses esmentades per Muntalt, no en sabia un mos. (Les animetes, 1976: 272, 19).*

⁷ Amb el signe (+) es marquen les paraules no incloses en els diccionaris de referència el *DDLC*, el *DIEC*, el *DNV* i el *DCVB*.

⁸ Dins de les accepcions s'inclouen els exemples que són citacions extretes dels textos del corpus: il·lustren l'ús dels mots en el seu context dins l'obra literària d'Enric Valor. Les referències bibliogràfiques es fan posant l'obra en cursiva, la data, la pàgina i la línia on apareix la paraula per fer més fàcil d'escorcollar el mot i el context.

Aquesta locució només és inventariada per Valor (2013-7, 146). A més a més, no s'ha trobat documentada en cap altre diccionari o document. Pot ser un neologisme creat pel mateix autor: Castella, a diferència del País Valencià, té molt de territori pla i, per això, molts camps on plantar *blat* i altres cereals. A més a més, sol ser una zona més plujosa que la mediterrània i el blat no necessita tanta cura per poder créixer. L'escriptor valencià l'aplica a persones i a altres coses.

a núvol+ *loc. adv.* 1. Toc de campana per a avisar d'una tempesta. *El modest riuet de Castalla passarà a riu en un bell en sec; toquen les campanes "a núvol," toc per avisar els distrets.* (*La Foia de Castalla*, 1982: 322, 20).

Locució no enregistrada en cap diccionari, encara que coneguda i explicada a diferents manuals de campaners 'toc de campana per a trencar els núvols i evitar una pedregada' (Albà & Ferret & Milà & Miret, 8). Valor emprà aquesta locució 'per a avisar d'una tempesta'.

cobrar pel pebre+ *loc. verb.* 1. Cobrar, molt car alguna cosa. *-Deu ser cosa d'anar-s'ho pensant i no comprar-ne sempre de la Manxa, d'aqueixos de la Hoya Gonzalo, que te'ls cobren pel pebre.* (*Sense la terra promesa*, 1991: 527, 7).

És una variant de la locució *costar el pebre* amb el mateix significat i arrellegada en el *DCVB* i en el *DNV*. A l'edat mitjana, el *pebre sec* s'emprava com a moneda de canvi: era molt car perquè normalment s'havia d'importar.

deixar per conills verds+ *loc. verb.* 1. Algú, renunciar a fer o descobrir alguna cosa per impossible (*VALOR*). *L'anell, malgrat totes les recerques, no apareixia, i ella i Roseta, com que havien regirat tots els amagatalls i racons de la casa i tots els prestatges i calaixos de la botiga, a la fi s'ho van deixar per conills verds, que solen dir. El donaren per definitivament perdut.* (*Abella*, 1976: 120, 17).

Valor (2010-5, 180) ja inventaria aquesta locució, tot i que en un sentit més restringit: 'renunciar a endevinar-ho, a descobrir-ho'. Un *conill verd* és una cosa impossible, igual que intentar fer o resoldre coses que no tenen solució.

despedregar el camí+ *loc. verb.* 1. Algú, solucionar els obstacles d'un assumpte. *Ell feia el seu ofici i no estava obligat a fer investigacions policiaques, i, encara més, perquè darrere hi havia una força totalment responsable com era don Rafel, que ja es despedregaria el camí arribat el cas.* (*Sense la terra promesa*, 1991: 379, 8).

Locució de base metafòrica: llevar les pedres d'un camí és facilitar la resolució dels problemes.

fer mallada+ *loc. verb.* 1. Algú, pernoctar en un lloc (*DECat*). *Llavors se li va cloure la nit, i hagué de fer mallada davall d'unes penyes que el tapaven del ros i de la fredor nocturna.* (*L'amor de les tres taronges*, 1976: 135, 20).

Locució d'origen ramader documentada només pel *DECat* (s.v. *mallada*, 397b, 46). *Mallada* 'lloc on jeu el bestiar etc.' és, segons aquest diccionari, exclusiu de les terres de l'Ebre i del País Valencià. A l'*Spill* de Jaume Roig ja apareix "fes-hi mallada, prenhi posada."

florejar les terres+ loc. verb. 1. Algú, fer-hi un exploració tocant sols els millors arbres o cultius per a una determinada aplicació. *I com que no podien donar abast a tots els conreus, es posaven a florejar les terres de les masades i deixaven erms extensos abançats de segona i de tercera tot concentrant l'esforç en les terres fetge.* (*Sense la terra promesa*, 1991: 526, 1).

Aquesta locució de base metonímica no l'hem trobada documentada en cap diccionari. Cf. *florejar el bosc* 'fer-hi una explotació tocant sols els millors arbres o els més apropiats per a una determinada aplicació, i no els altres.' (*DCVB*).

matar dos ocells d'un sol tir+ loc. verb. 1. Algú, resoldre diverses qüestions en una sola acció. *Tot i ser una mica bleada i somiatruites per a moltes coses, sempre havia procurat matar dos ocells d'un sol tir: tenir un home trempat que satisfés la seua normal concupiscència, i alhora un marit que la tragués per sempre de la inseguretad econòmica.* (*Sense la terra promesa*, 1991: 412, 22).

En aquest cas, tenim una variant de la locució *matar dos pardals d'un tir*.

no alçar una sargantana de la cua+ loc. verb. 1. Algú, no aconseguir allò que pretén. *-No alçaràs mai una sargantana de la cua -resumí Ximet.* (*Enllà de l'horitzó*, 1991: 290, 7).

Variant formal de la locució *no alçar un gat del rabo* (*DNV*). La forma valoriana pot resultar més intensiva: una *sargantana* pesa encara menys.

tirar a gat+ loc. verb. 1. Una mula o un ase, recolzar-se en les peüngles i els dits per a pujar una costera. *Les mules tiraven a gat per la costa d'Orxeta.* (*Viatge de Nadal*, 1982: 394, 23).

Locució no documentada en cap diccionari ni en cap document dels investigats. Sabem del seu significat gràcies a un informant de Tibi que viu a Xixona, Pepe 'el Tibiero': el qual ens va explicar el significat d'aquesta locució "Les mules o els ases havien de fer molt d'esforç perquè, per aprofitar els viatges i traure més benefici, els carros es carregaven amb doble càrrega. I semblaven un gat quan traia les ungles per aferrar-se a algun lloc. Els carros portaven llenya o gel de la Carrasqueta als pobles veïns o d'altres mercaderies d'Agost a Tibi i Castalla." Segurament Enric Valor coneixia aquesta locució perquè vivia en aquesta comarca.

tirar l'ase per la finestra+ loc. verb. 1. Algú, gastar molt, especialment en una celebració (*VALOR*). *D'avui en avant, que vinguen filles i gendres i néts, que ací els obsequiarem, si cal, tirant l'ase per la finestra.* (*El pollastre de festes*, 1976: 408, 1).

Aquesta locució és aplegada per Valor (2013-7, 148) i és una variant formal de *tirar la casa per la finestra* i de *tirar el burro per la finestra* (*DNV*).

Un altre grup important és el de les locucions nominals que designen plantes, arbres, fruits o animals: *argelaga vera*, *botja fematera*, *bufalaga vera*, *cigró de saüc*, *falcilla reial*, *herba coronel·la*, *perera tendral*, *pi donzell*, *sevina xaparra*, *timó mascle* i *timó reial*. Vegem-ne algun petit detall.

botja fematera+ *loc. nom.* 1. (*Helichrysum stoechas*)⁹ Sempreviva borda (*loc.*) *En l'altre, penjant de petites estaques, apareixien serps dissecades, gripaus en moixama i una botja fematera plena de mosques mortes. (L'envejós d'Alcalà, 1975: 170, 23).*

Locució metonímica perquè al·ludeix a un dels usos d'aquesta planta: fer fem, ja que es podreix prompte (Pellicer 2001, 116); és denominació de Penàguila, Benifallim, la Torre de les Maçanes, Castalla, Tibi, Gorga, Benilloba i Benialfaquí.

bufalaga vera+ *loc. nom.* 1. (*Alyssum spinosum*) Botgeta. *En aquella ombria hi havia sàlvia, bufalagues veres, corones de reina agafades a les roques [...]. (La idea de l'emigrant, 1982: 250, 3).*

Sinònim de *botja blanca*; totes dues són denominacions conegudes al País Valencià (Cavanilles, 402). Retrobem l'especificador *ver*, *vera* en *argelaga vera*:

argelaga vera+ *loc. nom.* 1. (*Ulex parviflorus*) Argelaga. *També li collí estepes, argelagues veres i fenàs secallós que li servissen de bon encenall. (La mestra i el manyà, 1975: 404, 16).*

cigró de saüc+ *loc. nom.* 1. (*Cicer arietinum*) Cigró de la varietat *macrocarpum* que es cultiva des de l'època romana en la població de Fuentesauco i altres llocs de la comarca zamorana de La Guareña. *Arròs, un parell de quilos... cigrons del saüc, un quilo. (Temps de batuda, 1991: 225, 15).*

Documentada per Reig (2015). Al·ludeix a la procedència d'aquest llegum.

falcilla reial+ *loc. nom.* 1. (*Apus melba*) Ballester. [...] *deixar solta la seua imaginació com aquelles falcilles reials que pujaven i baixaven com sagetes damunt les altures més abismals i inaccessibles de la mare Aitana. (La idea de l'emigrant, 1982: 210, 23).*

Cf. *falcia reial* (DCVB, Illes Balears). Només apareix una vegada en el nostre corpus. És el Ballester o *Falcia de panxa blanca* (País Valencià). Valor empra *falcia*, *falcilla* o *falcillot* per a referir-se al *Apus apus*; en aquest cas segurament es refereix a l'espècie *Apus melba*, 'ocell de la família dels apòdids amb el dors bru i el ventre blanc, que habita les zones muntanyoses durant l'estiu'.

herba coronel·la+ *loc. nom.* 1. (*Dorycnium hirsutum*) Botja peluda (VALOR). — *L'herba coronel·la, que li rebaixe la sang! (L'envejós d'Alcalà, 1975: 181, 22).*

Fitònim només documentat en Valor (2011-3, 154). És aplegat en diferents manuals de plantes com a *coronela* (Pellicer 2001, 96).

perera tendral+ *loc. nom.* 1. Arbre que fa peres grosses, vermelloses, llargueres, molt sucoses i molt bones, maduren pel juliol i l'agost. *Adrià trau la berena de l'arganell, i, a l'ombra d'una perera tendral que hi havia vora marge, estén una manteta, posa dos cantals per a seure-hi, un de gros i un altre de petit per al fillet, i comencen a dinar. (Nabet, 1976: 360, 17).*

Denominació basada metonímicament en el nom de la varietat de fruita: *pera*

⁹ Abans de definir les diferents acepcions, si el concepte és un ésser animat, sempre que s'ha pogut, s'inicia la definició amb el nom científic entre parèntesi per facilitar-ne la comprensió.

tendral: ‘pera grossa, vermellova, llarguera, molt sucosa i molt bona que madura pel juliol i l’agost.’ (DDL).C).

pi donzell+ *loc. nom.* 1. (*Pinus pinea*) Pi pinyoner (*loc.*). [...] on en una de les successives existències per què havia passat, havia estat arbre, un pi donzell coput, fort i resistent, mai no abatut pels vents ni les tempestes. (Sense la terra promesa, 1991: 81, 22).

Locució metonímica, segurament formada perquè és un pi que sol aparèixer sol, sense cap més a la vora.

La saviesa popular no té prou coneixements per a discernir el sexe de les plantes, si és que es pot parlar de sexe de les plantes, aquests organismes tan heterogenis que presenten diversos sistemes de reproducció. És a dir que probablement ni *mascle* ni *femella* tenen res a veure amb el sexe com a element reproductor i, en canvi, poden fer referència a característiques dels individus mascle o femella en el món humà o animal, generalitzades culturalment en la nostra societat i probablement allunyades del món de la realitat no ja vegetal sinó, fins i tot, d’algunes espècies animals (Bigas, 71).

Seran mascle plantes les més fortes, més grans i de color més intens. Açò és el que ocorre amb el *timó mascle*, el nom de la qual s’ha format perquè s’assembla a una altra planta, el *timó*, tot i que les flors i la planta són més grans.

timó reial *loc. nom.* 1. (*Dictamnus hispanicus*) Planta de la família de les rutàcies, molt aromàtica, de fulles pinnatocompostes, i flors zigomorfes amb la corol·la blanca o rosada, emprada com a hipotensora i abortiva. [...] i trià uns grapats d’herbes poc comunes, com blenera, herbeta de la sang o timó reial [...]. (El rei Astoret, 1975: 310, 12).

Reial indica que és el bo. En aquest cas sembla que és el bo, perquè és l’ingredient més important per a fer l’*herbero*, beguda alcohòlica molt popular en les comarques del Comtat, l’Alcoià i la vall d’Albaida.

Unes altres locucions interessants per la formació i pel significat són les següents.

alls durs+ *loc. nom.* >¹⁰ **allioli**. 1. Salsa feta d’all i oli. *Els alls durs, com diuen per aquelles serres, o l’allioli amb què es coneixen a la Baixura, acabaven d’estimular-nos.* (Enllà de l’horitzó, 1991: 309, 4).

Alls durs és el sinònim de *allioli* comuna en terres meridionals. Enric Valor fa servir tots dos mots.

cos de podadora+ *loc. nom.* 1. Cos molt prim i esvelt. *Duia un giponet de vellut que fa un cosset molt bonic. "Cos de podadora," que en diuen.* (Joan-Antoni i els torpalls, 1976: 239, 14).

Aquesta locució no es troba documentada en cap diccionari. Apareix en una cançó tradicional que Enric Valor aplega en la rondalla *Joan-Antoni i els torpalls*. La *podadora* és una eina prima i corbada, o siga, amb formes (Martínez & Palanca, 116). D’ací s’ha creat metafòricament la locució: segons els estàndards actuals de bellesa, una dona té un cos bonic quan és esvelta i prima però amb formes.

¹⁰ El símbol (>) indica que són geosinònims.

gat empiulat+ *loc. nom.* 1. Gat amagat (VALOR). —*Ací hi ha gat empiulat! —digué en un crit. (L'albarder de Cocentaina, 1976: 170, 19).*

Sinònim de *gat amagat* 'assumpte ocult'. L'adjectiu *empiulat* pot significar 'guarnir-se amb recarregament' (DDLC), tant recarregat que no sé sap el que hi ha davall.

raig de Sant Martí+ *loc. nom.* 1. Arc de Sant Martí. *Es veien les estreles per milions, grosses com el puny i de tots els colors del raig de sant Martí, [...]. (El ferrer de Bèlgida, 1975: 202, 7).*

Variante no documentada de *arc de Sant Martí* que és el nom estàndard i més conegut. Martines (257) ha estudiat les diverses denominacions d'aquest meteor i localitza aquesta variante valoriana precisament dins l'àrea meridional més coneguda pel nostre autor: l'Alcoià i el Comtat.

terra fetge+ *loc. nom.* 1. Terra vermella o marró molt fèrtil. *I com que no podien donar abast a tots els conreus, es posaven a florejar les terres de les masades i deixaven erms extensos abancalats de segona i de tercera tot concentrant l'esforç en les terres fetge. (Sense la terra promesa, 1991: 526, 2).*

Locució metafòrica perquè pren el color del *fetge* per donar el nom al tipus de terra. Cf. *fetge de vaca* 'terra argilosa vermella o bruna'.

3. Valoració quantitativa de les novetats fraseològiques del DOLEV-Natura

Després d'espigolar el *DOLEV-Natura*, s'han trobat una quantitat considerable d'unitats fraseològiques no aplegades als diccionaris que hem pres com a obres de referència en aquesta recerca: *DIEC2*, *DDLC*, *DNV* i *DCVB*. Si alguna d'aquestes novetats s'ha trobat en un altre diccionari, hem posat les sigles d'aquest entre parèntesis.

- | | |
|---|--|
| 1. <i>a bot de sacre (VALOR)</i> | 41. <i>esmorzar com un jò nec</i> |
| 2. <i>a núvol</i> | 42. <i>esperar en barraca/barraqueta</i> |
| 3. <i>alls durs</i> | 43. <i>esser un bou</i> |
| 4. <i>anar al bou</i> | 44. <i>ésser un tronc</i> |
| 5. <i>anar-se'n pels núvols</i> | 45. <i>falcilla reial</i> |
| 6. <i>argelaga vera</i> | 46. <i>fer cara de mussol</i> |
| 7. <i>baldat com un lluç</i> | 47. <i>fer carraix</i> |
| 8. <i>baldat com un ruc</i> | 48. <i>fer el bou</i> |
| 9. <i>baldat com una tonyina</i> | 49. <i>fer llenya</i> |
| 10. <i>bótes vuitantenes (DGMG)</i> | 50. <i>fer mallada (DECat)</i> |
| 11. <i>botja femetera</i> | 51. <i>fet un margalló</i> |
| 12. <i>botja negra</i> | 52. <i>florejar les terres</i> |
| 13. <i>bous i torades (VALOR)</i> | 53. <i>fora del cavat</i> |
| 14. <i>bufalaga vera</i> | 54. <i>gat empiulat (VALOR)</i> |
| 15. <i>cap avall l'aigua corre, refrany</i> | 55. <i>gra d'arena (GDLC)</i> |
| 16. <i>cigró de saüc</i> | 56. <i>herba coronel·la (VALOR)</i> |
| 17. <i>costrar pel pebre</i> | 57. <i>l'oli diu al vi, vine ací cosí, refrany</i> |
| 18. <i>com a canyes</i> | 58. <i>llàgrima cocodrillesca</i> |
| 19. <i>com a ribes</i> | 59. <i>llavadora de penya (VALOR)</i> |
| 20. <i>com cep fruitós</i> | 60. <i>lleig com un fes</i> |
| 21. <i>com el blat a Castella (VALOR)</i> | 61. <i>matar dos ocells d'un sol tir.</i> |
| 22. <i>com un albadoc de magraner</i> | 62. <i>menjar com un tro</i> |
| 23. <i>com un callòs</i> | 63. <i>més toix que una òbila</i> |
| 24. <i>com un gat cerval</i> | 64. <i>neu borda (VALOR)</i> |

- | | |
|---|--|
| 25. <i>com un jò nec</i> | 65. <i>ni un gra</i> |
| 26. <i>com un ocell engabiat</i> | 66. <i>no alçar una sargantana de la cua</i> |
| 27. <i>com un palloc</i> | 67. <i>no pesar una voliana</i> |
| 28. <i>com per/en/ un rellamp</i> | 68. <i>pareix una canya d'haure nius</i> |
| 29. <i>com un rellampec</i> | 69. <i>perera tendral</i> |
| 30. <i>com una canya d'haure ametles</i> | 70. <i>pi donzell</i> |
| 31. <i>com una canya de marge</i> | 71. <i>picar un sacre</i> |
| 32. <i>cos de podadora</i> | 72. <i>raig de Sant Martí</i> |
| 33. <i>davallar del cel</i> | 73. <i>roig com l'espiga de panís</i> |
| 34. <i>deixar per conills verds (VALOR)</i> | 74. <i>tancar a pedra i puny</i> |
| 35. <i>despedregar el camí</i> | 75. <i>terra fetge</i> |
| 36. <i>donar la calda</i> | 76. <i>tirar a gat</i> |
| 37. <i>eixir del cau</i> | 77. <i>tirar l'ase per la finestra (VALOR)</i> |
| 38. <i>en clar</i> | 78. <i>un no com un perelló</i> |
| 39. <i>enganxar-se com les cireres</i> | 79. <i>vermell com un titot</i> |
| 40. <i>ennuviar-se el temps</i> | 80. <i>vida conreada</i> |

Recordem que el *DOLEV-Natura* arreplega 349 UFs recopilades de la totalitat de l'obra literària del mestre valencià. Per mesurar amb més precisió l'aportació del *DOLEV-Natura*, presentem tot seguit aquelles unitats fraseològiques no aportades per cadascun dels reculls lexicogràfics atesos.

De les 137 UFs¹¹ no inventariades pel *DIEC2*, 60 no són en el *DDL*C; és un nombre considerable: el 44% del total.

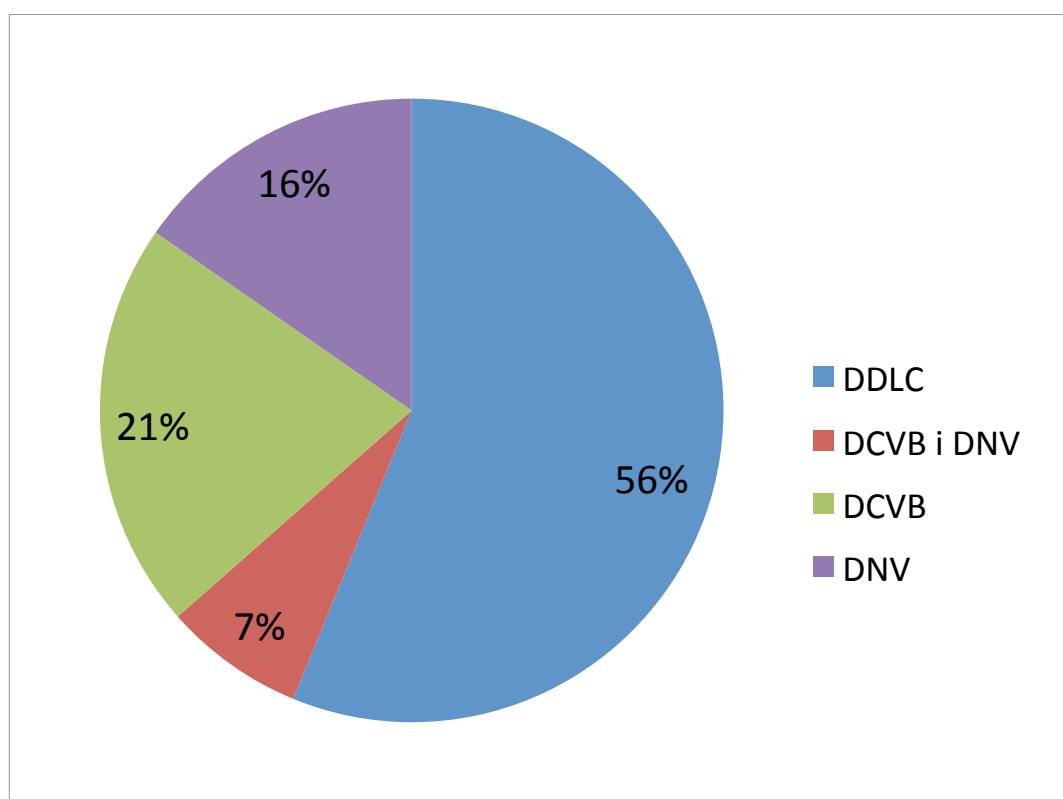


Figura 2. UFs no enregistrades pel *DIEC2*

¹¹ v. fig. 2.

La fraseologia no registrada pel *DDL*C però sí pel *DCVB* i el *DNV* és la següent:

1. *amb diners carxofes*
2. *com un margalló*
3. *dacsa rosera*
4. *fer la palometa*
5. *fer llenya*
6. *figa de la gota de la mel*
7. *gelat com un rave*
8. *més content (alegre) que un gos amb un os.*
9. *tenir pardals al cap*
10. *veu de tro*

Altres unitats fraseològiques que només recopila el *DCVB* són:

- | | |
|--|---|
| 1. <i>a passabarranc</i> | 17. <i>fet una tonyina</i> |
| 2. <i>albercoc del patriarca</i> | 18. <i>figa de la gota de la mel</i> |
| 3. <i>amb diners carxofes</i> | 19. <i>gelat com un rave</i> |
| 4. <i>cantar la gallina</i> | 20. <i>girar costes</i> |
| 5. <i>carabassa de quaranta dies</i> | 21. <i>mànega d'estral</i> |
| 6. <i>cirera jorovina</i> | 22. <i>més content (alegre) que un gos amb un os</i> |
| 7. <i>cirera poletana</i> | 23. <i>no juguem amb canyes que ens farem tallets</i> |
| 8. <i>com les cireres</i> | 24. <i>per a tal camí no hi calien alforges</i> |
| 9. <i>com un papagai</i> | 25. <i>per les seues (ses) jornades</i> |
| 10. <i>cua de gat</i> | 26. <i>reina del cel</i> |
| 11. <i>dacsa rosera</i> | 27. <i>tenir pardals al cap</i> |
| 12. <i>en la vinya de Déu, de tot es veu</i> | 28. <i>ull de bou</i> |
| 13. <i>enredar-se com les cireres</i> | 29. <i>veu de tro</i> |
| 14. <i>fer la palometa</i> | |
| 15. <i>fer llenya</i> | |
| 16. <i>fesol de la botgeta</i> | |

Finalment, vet ací les unitats fraseològiques inventariades pel *DNV*:

1. *a garberes*
2. *aclarir-se l'oratge*
3. *agafar el bou per les banyes*
4. *cara de magranetes agres*
5. *de forment, ni un gra*
6. *de la guitza*
7. *ésser del pinyol amarg*
8. *ésser del pinyol dins*
9. *fer cara de gos de barraca*
10. *fer l'enza*
11. *fet un bou*
12. *fet un tocacampanes*
13. *girar-se l'oratge*
14. *herbeta de la sang*
15. *més gos que un pont*
16. *més torbat que un poll*

17. *no hi veure's un pallús*
18. *pegar-li-la al sol del migdia*
19. *savina xaparra*
20. *sol com un rave*
21. *tonyina de sorra*

Un altre dels assumptes que ens ha semblat d'interès són les unitats fraseològiques normatives incorporades pel *DIEC2* i no inventariades pel *DDLC*. Es tracta de 10 locucions que tot seguit enumerem.

1. *alfals bord o silvestre*
2. *alzina de fulla llarga*
3. *argelaga negra*
4. *bram d'ase que no arriba al cel*
5. *de pedra seca*
6. *escampar-se com una taca d'oli*
7. *fer camí*
8. *peix d'arena*
9. *tenir adob*
10. *timó mascle*

4. Conclusions

El lèxic de la natura té unes fronteres difuses, per la qual cosa ens hem centrat en el nucli dur d'aquest àmbit: el format per les manifestacions i la morfologia de la natura, els animals i els vegetals i la faena al camp. Cal entendre la nostra recerca com un assaig d'un futur diccionari integral de l'obra d'Enric Valor.

El *DOLEV-Natura* consta de 349 UFs recopilades de la totalitat de l'obra literària del mestre valencià. 80 UFs no són enregistrades per algun dels diccionaris de referència. Cal destacar que algunes són inventariades per *VALOR* (9), pel *DGMG* (1), pel *DECat* (1) i pel *GDLC* (1). El percentatge respecte al total d'UFs és del 23%. És un nombre considerable, cosa que es deu al fet que els personatges de les narracions de Valor reflecteixen la manera de viure i d'entendre el món de la gent del migjorn valencià.

El *DOLEV-Natura* és un diccionari descriptiu, per la qual cosa conté bona part de lèxic que no és inventariat pel *DIEC2*. Després d'examinar aquest lèxic¹² hem comprovat que hi ha 137 UFs que no són arrelgades per aquest diccionari i, d'aquestes, 77 no han estat incorporades pel *DDLC*, un percentatge important perquè és un 56% del total; les altres les hem trobades en el *DCVB* i/o el *DNV*. Finalment cal destacar un grup de 10 UFs normatives que han estat inclosos pel *DIEC2* i no pel *DDLC*, descobrint que pot ajudar a completar aquest diccionari.

Per concloure, podem afirmar que l'obra literària d'Enric Valor és una autèntica eina en la recuperació del lèxic i la fraseologia del valencià, específicament del Migjorn, i en l'aportació d'aquests materials al català general. La seua estratègia implicava també la incorporació de formes d'altres dialectes que ja s'havien afegit al model de l'estàndard comú i s'havien naturalitzat arreu. Recordem que era un gran coneixedor del català general i de l'obra de Fabra. Amb aquesta tasca duu a terme tot allò que havia començat amb el diccionari *Castallut* i, més tard, amb la resta d'obres lexicogràfiques i gramaticals.

¹² D'aquesta anàlisi queden excloses les novetats, o siga, les 80 UFs no són presents als diccionaris de referència.

Obres citades

- Albà, J., A. Ferret, F. Font, Ll. Milà & C. Miret. “Una aproximació a les campanes, els campanars i els campaners del municipi des del segle XVII al XXI.” En *Programa de la Festa Major*. Sant Pere de Ribes: Ajuntament, 2013. <http://www.ribes.org/campanes/campanes_llarg_maqueta.pdf>
- Bigas, M. & M. Milian. *Anàlisi morfològica dels noms de planta*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1996.
- Cavanilles, A. J. *Descripción de las plantas que D. Antonio Josef Cavanilles demostró en las lecciones públicas del año 1801, precedida de los principios elementales de la botánica*. Madrid: Imprenta Real, 1802.
- CIMTAC = Martines, J. & V. Martines dirs. *Corpus Informatitzat Multilingüe de Textos Antics i Contemporanis*, amb la direcció adjunta de M. À. Fuster & E. Sánchez. Alacant: ISIC-IVITRA, 2012.
- Conca, M. “La riquesa fraseològica en la producció rondallística d'Enric Valor.” En A. Carbonell ed. *Actes del simposi d'estudi i festa Enric Valor*. Alacant: Diputació d'Alacant, 1996. 47-60.
- . “L'estil literari en el Cicle de Cassana d'Enric Valor, a partir de l'anàlisi fraseològica.” En A. M. Companya, N. De Benedeto & A. Puigdevall eds. *VII Congreso Internazionale dell'Associazione Italiana di Studi Catalani, Momenti di cultura catalana in un millennio*. Napoli: Liguori editore, 2003. 121-138.
- . “La contribució d'Enric Valor a l'estàndard català.” En G. Lluch & J. M. Baldaquí eds. *Nova reflexió sobre l'obra d'Enric Valor*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 2011. 21-44.
- Corpas, G. *Manual de fraseologia espanyola*. Madrid: Gredos, 1996.
- DCVB = Alcover, A. M. & F. de B. Moll. *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Palma de Mallorca: Moll, 1930-1962. <<http://dcvb.iecat.net/>>
- DECat = Coromines, J. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial, 1983-1991.
- DDLC = *Diccionari descriptiu de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1985-. <<http://dcc.iec.cat/ddlc/index.asp>>
- DIEC2 = *Diccionari de la Llengua Catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2007. <<http://dlc.iec.cat>>
- DMGMG = Martí Gadea, J. *Diccionari General Valenciano-Castellano*. València: Imprenta de José Canales Romá, 1891.
- DNV = *Diccionari Normatiu Valencià*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2014. <<http://www.avl.gva.es/dnv>>
- Fuster Ortuño, M. À. & E. Sánchez López. “La fraseologia vista des d'una doble perspectiva: sincrònica i diacrònica.” *eHumanista/IVITRA 2* (2012):185-201.
- . “Estudi de les unitats fraseològiques de la tercera esfera des d'una perspectiva diacrònica.” *Caplletra 56* (2014): 243-267.
- GDLC = *Gran diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1998.
- Martines, J. “La integració conceptual o blending i l'arc de Sant Martí. Vers una semàntica cognitiva diacrònica i cultural.” *eHumanista/IVITRA 2* (2012): 240-270.
- Martínez, F. & F. Palanca. *Utilitat agrícola i ramaderia. Temes d'etnografia valenciana (III)*. València: Edicions Alfons el Magnànim, 1991.
- Pellicer i Bataller, J. *Costumari botànic* (Vol. 1). Picanya: Edicions Bullent, 2000.
- . *Costumari botànic* (Vol. 2). Picanya: Edicions Bullent, 2004.

- . *Costumari botànic* (Vol. 3). Picanya: edicions Bullent, 2004.
- Rafel, Joaquim “Principals classes de diccionaris.” En *Lexicografia*. Barcelona: Editorial UOC, 2005. 35-59.
- Reig, E. S. *El valencià de sempre*. Alzira: Bromera, 2015.
- Valor, E. *Obra literària completa*. València: Editorial Gorg, 1975-1976. 2 vols.
- . *Obra literària completa Volum III*. València: Fernando Torres editor, 1982.
- . *Vocabulari fonamental*. Esplugues de Llobregat: Plaza i Janés, 1988.
- . *Vocabulari escolar de la llengua*. València: Carena, 1989.
- . *Rondalles valencianes d'Enric Valor*. València: Bullent, 2010-2015. 8 vols.
- . *Sense la Terra promesa*. València: Tàndem, 1991.
- . *Temps de batuda*. València: Tàndem, 1991.
- . *Enllà de l'horitzó*. València: Tàndem, 1991.